

Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΩΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ανάγκη πνευματικού οδηγού

Με την εξομολόγηση

ο άνθρωπος λυτρώνεται

- Γέροντα, στα πρώτα χρόνια του Χριστιανισμού οι Χριστιανοί έκαναν δημόσια εξομολόγηση. Βοηθάει αυτό;

- Άλλα τα πρώτα χρόνια του Χριστιανισμού και άλλα τώρα. Σήμερα αυτό δεν βοηθάει.

- Γιατί, Γέροντα; Τότε είχαν πιο πολύ ζήλο;

- Και πιο πολύ ζήλο είχαν και δεν είχαν αυτά που έχουν σήμερα οι άνθρωποι. Τώρα, βλέπεις, τα ανδρόγυνα χωρίζουν στα καλά καθούμενα, δεν είναι όπως παλιά.

Έχουν απομακρυνθή οι άνθρωποι από το μυστήριο της εξομολογήσεως, γι' αυτό και πνίγονται από τους λογισμούς και τα πάθη. Πόσοι έρχονται και ζητούν να τους βοηθήσω σε κάποιο πρόβλημα τους, και ούτε εξομολογούνται ούτε εκκλησιάζονται! «Εκκλησιάζεσαι καθόλου;», τους ρωτάω. «Όχι», μου λένε. «Εξομολογήθηκες καμμιά φορά;». «Όχι. Ήρθα να με κάνης καλά». «Μα πως; Πρέπει να μετανοήσης για τα σφάλματά σου, να εξομολογήσαι, να εκκλησιάζεσαι, να κοινωνάς, όταν έχης ευλογία από τον πνευματικό σου, και εγώ θα κάνω προσευχή να γίνης καλά. Ξεχνάς ότι υπάρχει και άλλη ζωή και πρέπει να ετοιμασθούμε για 'κει;».

«Κοίταξε, πάτερ, αυτά που λες, εκκλησίες, άλλη ζωή κ.λπ., εμένα δεν με απασχολούν. Αυτά είναι παραμύθια. Έχω πάει σε μάγους, σε μέντιουμ και δεν μπόρεσαν να με κάνουν καλά. Έμαθα ότι εσύ μπορείς να με κάνης καλά». Άντε τώρα! Τους μιλάς για εξομολόγηση, για την μέλλουσα ζωή, και σου λένε «αυτά είναι παραμύθια», και από την άλλη μεριά: «Βοήθησέ με, παίρνω χάπια». Εμ πως, με μαγικό τρόπο θα γίνουν καλά;

Και βλέπεις, πολλοί, ενώ έχουν προβλήματα που τα προκάλεσαν οι αμαρτίες τους, δεν πηγαίνουν στον πνευματικό που μπορεί να τους βοηθήσει θετικά, αλλά καταλήγουν να εξομολογούνται στους ψυχολόγους. Λένε το ιστορικό τους, τους συμβουλεύονται για τα προβλήματά τους και, αν έχουν να περάσουν ένα ποτάμι, τους ρίχνουν μέσα και ή πνίγονται ή βγαίνουν, αλλά που βγαίνουν... Ενώ, αν πάνε να εξομολογηθούν στον πνευματικό, θα περάσουν στην άλλη όχθη από την γέφυρα άνετα, γιατί με το μυστήριο της εξομολόγησης ενεργεί η Χάρις του Θεού και λυτρώνονται.

- Γέροντα, μερικοί λένε: «Δεν βρίσκουμε καλούς πνευματικούς, γι' αυτό δεν πάμε να εξομολογηθούμε».

- Αυτά είναι δικαιολογίες. Κάθε πνευματικός έχει θεία εξουσία, εφόσον φοράει πετραχήλι. Τελεί το μυστήριο, έχει την θεία Χάρη και, όταν διαβάσει την συγχωρητική ευχή, ο Θεός σβήνει όλες τις αμαρτίες τις οποίες εξομολογηθήκαμε με ειλικρινή μετάνοια. Από μας εξαρτάται πόσο θα βοηθηθούμε από το μυστήριο της εξομολόγησης. Ήρθε εκεί στο Καλύβι μια φορά κάποιος που είχε ψυχολογικά προβλήματα, με τον λογισμό ότι έχω διορατικό χάρισμα και θα μπορούσα να τον βοηθήσω. «Τι προβλέπεις, μου λέει, για μένα;». «Να βρης, του λέω, έναν πνευματικό να εξομολογήσαι, για να κοιμάσαι σαν το πουλάκι και να μην παίρνης χάπια». «Δεν υπάρχουν, μου λέει, σήμερα καλοί πνευματικοί. Παλιά υπήρχαν». Έρχονται με καλό λογισμό, ότι θα βοηθηθούν, αλλά δεν δέχονται αυτό που τους λες, και κρίμα στα ναύλα.

Βλέπω όμως και μια καινούργια τέχνη του διαβόλου. Βάζει στους ανθρώπους τον λογισμό ότι, αν κάνουν κάποιο τάμα και το εκπληρώσουν, αν πάνε και κανένα προσκύνημα, είναι εντάξει πνευματικά. Και βλέπεις πολλούς να πηγαίνουν με λαμπάδες και με τάματα στα μοναστήρια, στα προσκυνήματα, να τα κρεμάνε εκεί, να

κάνουν και μεγάλους σταυρούς, να κλαίνε και λιγάκι, και να αρκούνται σ' αυτά. Δεν μετανοούν, δεν εξομολογούνται, δεν διορθώνονται, και χαίρεται το ταγκαλάκι.

- Γέροντα, ένας άνθρωπος που δεν εξομολογείται μπορεί να είναι εσωτερικά αναπαυμένος;

- Πώς να είναι αναπαυμένος; Για να νιώσει κανείς ανάπαυση, πρέπει να πετάξει τα μπάζα από μέσα του. Αυτό θα γίνει με την εξομολόγηση. Ανοίγοντας ο άνθρωπος την καρδιά του στον πνευματικό και λέγοντας τα σφάλματά του, ταπεινώνεται, και έτσι ανοίγει την πύλη του Ουρανού, έρχεται πλούσια η Χάρης του Θεού και ελευθερώνεται.

Πριν από την εξομολόγηση στην κορυφή του υπάρχει ομίχλη, βλέπει θαμπά και δικαιολογεί τα σφάλματά του. Γιατί, όταν ο νους του είναι σκοτισμένος από τις αμαρτίες, δεν βλέπει καθαρά. Με την εξομολόγηση κάνει μια «φούουου», φεύγει η ομίχλη και καθαρίζει ο ορίζοντας. Γι' αυτό, όσους έρχονται να συζητήσουμε ένα θέμα ή να μου ζητήσουν μια συμβουλή κ.λπ., αν δεν έχουν εξομολογηθεί ποτέ, τους στέλνω πρώτα να εξομολογηθούν και μετά να έρθουν να μιλήσουμε. Μερικοί μου λένε: «Γέροντα, αφού εσύ μπορείς να καταλάβεις τι πρέπει να κάνω γι' αυτό το θέμα, πες μου». «Και να καταλάβω εγώ τι πρέπει να κάνης, τους λέω, δεν θα καταλάβης εσύ τι θα σου πω. Γι' αυτό πήγαινε πρώτα να εξομολογηθείς και ύστερα έλα να συζητήσουμε». Γιατί, πώς να επικοινωνήσης και να συνεννοηθείς με έναν άνθρωπο, όταν βρίσκεται σε άλλη συχνότητα;

Με την εξομολόγηση πετάει ο άνθρωπος από μέσα του ό,τι άχρηστο έχει και καρποφορεί πνευματικά. Μια μέρα έσκαβα τον κήπο μου, για να φυτέψω λίγες ντοματιές. Εκείνη την ώρα ήρθε κάποιος και μου λέει: «Τι κάνεις, Γέροντα;». «Τι να κάνω; του λέω, εξομολογώ τον κήπο μου». «Καλά, Γέροντα, μου λέει, χρειάζεται και ο κήπος εξομολόγηση;». «Ασφαλώς χρειάζεται. Έχω διαπιστώσει πως, όταν τον εξομολογώ, βγάζω δηλαδή έξω πέτρες, αγριάδες, αγκάθια κ.λπ., τότε βγάζει επίσημα κηπευτικά, αλλιώς οι ντομάτες γίνονται κιτρινιάρικες, καχεκτικές!»...

Ο Θεός θέλει ο άνθρωπος,

να διορθώνεται δια του ανθρώπου

- Γέροντα, όταν αντιμετωπίζω ένα θέμα και προσεύχομαι γι' αυτό, πως θα καταλάβω ποιο είναι το θέλημα του Θεού;

- Το θέλημα του Θεού δεν βρίσκεται έτσι. Καλύτερα να ρωτάς για ένα πρόβλημά σου. Να μη ζητάς πληροφορία από τον Θεό, εφόσον μπορείς να συμβουλευθείς κάποιον άνθρωπο, γιατί μπορεί να πλανηθείς. Κάποιος πήγαινε σε μια εκκλησία, στεκόταν μπροστά στο εικονοστάσι και έλεγε: «Παναγία μου, να πάρω χρήματα από το κουτί;». Του έλεγε ο λογισμός: «Πάρ' τα». «Ναι, θα τα πάρω», έλεγε και έπαιρνε τα χρήματα. Μια-δυο-τρεις φορές, ένας επίτροπος προβληματίστηκε. «Τι γίνεται; Λέει. Κάποιος πρέπει να παίρνει τα χρήματα» και πήγε να παρακολουθήσει. Τι να δη; Σε λίγο ήρθε αυτός και επανέλαβε τα ίδια: «Παναγία μου, να πάρω τα χρήματα από το κουτί;... Ναι, θα τα πάρω», είπε, οπότε τον έπιασε ο επίτροπος.

Πάντοτε, όταν υπάρχει άνθρωπος πνευματικός, τον οποίο μπορείς να ρωτήσεις, πρέπει να ρωτήσεις. Όταν δεν υπάρχει άνθρωπος να ρωτήσεις – λ.χ. βρίσκεσαι στην έρημο -, αλλά υπάρχει μέσα σου η δίψα της υπακοής, τότε ο Καλός Θεός γίνεται ο Ίδιος Γέροντας και σε φωτίζει και σε πληροφορεί. Δεν μπορείς, ας υποθέσουμε, να βρεις κάποιον, για να σου εξηγήσει ένα χωρίο από την Αγία Γραφή; Τότε σε φωτίζει ο Θεός και το καταλαβαίνεις.

- Γέροντα, πως θα καταλάβω κανείς, αν κάτι που συμβαίνει στον αγώνα του είναι από τον πειρασμό ή από δική του απροσεξία;

- Θα πάει να ρωτήσει.

- Δηλαδή μόνος του δεν μπορεί να το καταλάβει;

- Και να καταλαβαίνει κάτι, δεν μπορεί να είναι σίγουρος. Εδώ και ένας που έχει εμπειρία, πάει και ρωτάει κάποιον άλλον. Εγώ για ένα ατομικό μου θέμα πάντοτε θα ρωτήσω. Την δική μου λύση, και σοφότερη να είναι, την θεωρώ την μεγαλύτερη βλακεία, όταν πρόκειται για προσωπικό μου θέμα. Ούτε πάω σε κάποιον που ξέρει τι με αναπαύει, αλλά σε κάποιον που δεν ξέρει. Βλέπεις, και ένας γιατρός, για να είναι

σίγουρος ότι έκανε καλή διάγνωση σε μια δύσκολη περίπτωση, συμβουλευέται και άλλον γιατρό, πόσο μάλλον ένας φοιτητής! Όσο πνευματικός άνθρωπος κι αν είναι κανείς, και όσο καλή τακτοποίηση κι αν κάνει μόνος του στα θέματά του, δεν μπορεί να αναπαυθή, γιατί ο Θεός θέλει ο άνθρωπος να βοηθιέται από τον άνθρωπο και να διορθώνεται δια του ανθρώπου. Τα οικονομάει έτσι ο Καλός Θεός, για να ταπεινώνεται ο άνθρωπος. Πρέπει να εκθέτη κανείς τους λογισμούς του και τις καταστάσεις που περνάει στον πνευματικό του, να τον συμβουλευέται και να μην αποφασίζει μόνος του για τα δύσκολα θέματα ούτε να αντιμετωπίζει μόνος τους τις δυσκολίες που συναντάει στον αγώνα του, κάνοντας πρόβες στον εαυτό του, γιατί ο πειρασμός θα τον μπερδέψη και θα του δημιουργήσει προβλήματα. Μερικοί φθάνουν στο σημείο να βάζουν μόνοι τους κανόνα στον εαυτό τους. Είναι πολύ επικίνδυνα αυτά τα πράγματα.

Όποιος δεν έχει πνευματικό, για να τον συμβουλευέται στην πνευματική του πορεία, μπερδεύεται, κουράζεται, καθυστερεί και δύσκολα θα φθάση στον προορισμό του. Αν δίνη μόνος του λύση στα προβλήματά του, όσο σοφός και αν είναι, επειδή κινείται με αυτοπεποίθηση και υπερηφάνεια, μένει σκοτισμένος. Ενώ, όποιος ταπεινώνεται και πηγαίνει με εμπιστοσύνη και αυταπάρνηση στον πνευματικό και ζητά την γνώμη του, βοηθιέται και του δίνει την σωστή απάντηση. Να, όταν έρχεται κάποιος με ευλάβεια, με τον λογισμό πως είμαι άγιος, ενώ εγώ είμαι τενεκές, έχω προσέξει ότι νιώθω μέσα μου μια αλλοίωση και αυτή που του λέω δεν είναι δικά μου. Από αυτό καταλαβαίνω ξεκάθαρα ότι ο άνθρωπος αυτός έχει έρθει με ευλάβεια, και ο Θεός, για να μην τον αδικήση, δίνει σ' εμένα αυτήν την καλή κατάσταση. Σε τέτοιες περιπτώσεις, αν πρόκειται για ένα σοβαρό θέμα, ο Θεός σε πληροφορεί και μπορείς να του πης τι θα συμβή, τότε θα συμβή και πώς να το αντιμετωπίση.

Χρειάζεται πνευματικός οδηγός

στην πνευματική ζωή

Σήμερα το πιο απαραίτητο είναι να βρουν οι άνθρωποι έναν πνευματικό, να εξομολογούνται, να του έχουν εμπιστοσύνη και να τον συμβουλευόμαστε. Αν έχουν πνευματικό και βάλουν ένα πρόγραμμα με προσευχή και λίγη μελέτη, εκκλησιάζονται, κοινωνούν, τότε δεν έχουν τίποτε να φοβηθούν σ' αυτήν την ζωή.

Η ψυχή πρέπει να παρακολουθήται από τον πνευματικό, για να μη λαθέψη τον δρόμο της. Μπορεί να βοηθήσει στον αγώνα λ.χ. και η πνευματική μελέτη, αλλά, αν κανείς δεν έχει πνευματικό οδηγό, μπορεί να δίνει δικές του ερμηνείες σ' αυτά που διαβάζει, και να πλανηθεί. Βλέπεις, και όταν κάποιος πάει κάπου με το αυτοκίνητό του και δεν γνωρίζει καλά τον δρόμο, μπορεί να συμβουλευτεί τον χάρτη, αλλά σταματάει κιόλας και ρωτάει, για να μην πάρει λάθος δρόμο. Ξεκινάει, ας υποθέσουμε, από την Αθήνα να πάει στην Φλώρινα. Έχει χάρτη και τον παρακολουθεί, αλλά ρωτάει και σε κανένα περίπτερο αν πηγαίνει καλά, αν ο δρόμος είναι καλός, γιατί σε καμμιά διασταύρωση υπάρχει κίνδυνος να πάρει άλλο δρόμο και να βρεθεί στην Καβάλα ή σε κάποιον γκρεμό να κινδυνέψει να σκοτωθεί. Φυσικά, μπορεί κάποιος να ρωτήσει, αλλά να μην πάρει τον δρόμο που θα του πουν, και να βρεθεί τελικά αλλού, ή να μην προσέξει τα επικίνδυνα σημεία, και να πάθει κακό. Όποιος όμως του δείξει τον δρόμο και συγχρόνως του πη: «πρόσεξε, στο τάδε σημείο έχει μια στροφή επικίνδυνη, εκεί έχει έναν γκρεμό...», εκείνος θα έχει το μισθό του. Το ίδιο, θέλω να πω, πρέπει να γίνεται και στην πνευματική ζωή. Είναι απαραίτητο ο πιστός να έχει πνευματικό που θα τον καθοδηγή με τις συμβουλές του και θα τον βοηθήσει δια του μυστηρίου της εξομολογήσεως. Έτσι μόνον μπορεί να ζήσει ορθόδοξη πνευματική ζωή και να είναι σίγουρος ότι βρίσκεται στον σωστό δρόμο.

Τον πνευματικό οδηγό φυσικά κανείς θα τον διαλέξει. Δεν θα εμπιστευθεί στον οποιονδήποτε την ψυχή του. Όπως για την υγεία του σώματος ψάχνει να βρει καλό γιατρό, έτσι και για την υγεία της ψυχής του θα ψάξει να βρει κάποιον καλό πνευματικό και θα πηγαίνει σ' αυτόν, τον γιατρό της ψυχής, τακτικά.

Στείλτε τους ανθρώπους στον πνευματικό

- Γέροντα, πολλές φορές οι άνθρωποι βλέποντας ράσο μας λένε τον πόνο τους, το πρόβλημά τους, ακόμη και εξομολόγηση. Ποια πρέπει να είναι η στάση μας απέναντί τους;

- Εξ αρχής, όταν απευθύνονται σ' εσάς για κάποιο πρόβλημά τους, να τους ρωτήσετε: «Έχετε πνευματικό;». Κι εγώ στους ανθρώπους που έρχονται εκεί στο Καλύβι να με ρωτήσουν για κάποιο θέμα λέω: «Εγώ δεν είμαι πνευματικός· να πάτε στον πνευματικό σας και να κάνετε ό,τι σας πη εκείνος». Πρέπει να μετανοήσουν οι άνθρωποι και να έχουν έναν πνευματικό να εξομολογούνται, για να κοπούν τα δικαιώματα του διαβόλου. Να ακούση η μοναχή μια φορά κάποια πονεμένη γυναίκα που έχει ένα πρόβλημα και μετά να την στείλη στον πνευματικό, αυτό το καταλαβαίνω. Όχι όμως να συνεχίζει να συζητά μαζί της. Ή, αν μία γυναίκα δεν αναπαύεται στον πνευματικό της ή δεν έχει πάει ποτέ για εξομολόγηση ή βρίσκεται σε κατάσταση απελπισίας, ας την ακούση μια φορά και πάλι να την στείλη στον πνευματικό και να της πη ότι εκείνη θα εύχεται.

Εκτός που δεν έχει υποχρέωση η μοναχή να τους βοηθήση κατ' αυτόν τον τρόπο, ακούγοντας δηλαδή συνεχώς τα προβλήματά τους, δεν βοηθιούνται κιόλας έτσι οι άνθρωποι. Γιατί ο άνθρωπος παθαίνει τριών ειδών αλλοιώσεις: από τον εαυτό του, από τους άλλους και από τον διάβολο. Έρχονται εδώ, βρίσκουν μια παρηγοριά ανθρώπινη, αλλά, μόλις φύγουν από το Μοναστήρι και πάνε σπίτι, γυρίζουν πάλι στο δικό τους και αρχίζουν τα ίδια. Και οι γυναίκες και οι άνδρες να πάνε στον πνευματικό τους. Δεν είναι σωστό να λένε τα θέματά τους στην καλόγρια. Γιατί μετά λένε: «τα είπα· είμαι εντάξει», αναπαύουν ψεύτικα τον λογισμό τους και δεν πάνε στον πνευματικό. Αυτό είναι τέχνασμα του διαβόλου, για να μην εξομολογούνται.

Πρέπει να καταλάβετε ποια είναι η αποστολή σας ως μοναχές και να μην πάτε να κάνετε δήθεν ιεραποστολή, επειδή δεν έχετε καταλάβει την καλογερική αποστολή. Ως μοναχοί έχουμε υποχρέωση να κάνουμε προσευχή για τα προβλήματα των άλλων· δεν είμαστε όμως υποχρεωμένοι να ασχοληθούμε με τα προβλήματά τους. Ο πνευματικός έχει υποχρέωση να το κάνει αυτό, έχει και ευθύνη. Αν συζητούν μ' εσάς, φορτώνουν σ' εσάς την ευθύνη. Εκείνος μπορεί να τους παρακολουθή από κοντά και να δίνη λύση στα προβλήματά τους. Χρειάζεται δηλαδή δουλειά. Αυτή η δουλειά δεν είναι των μοναχών. Από μας μόνον προσευχή να ζητάνε. Ας στέλνουν κανένα γράμμα με ονόματα, να κάνουμε κανένα κομποσχοίνι.

Πνευματικός από κοντά

Όπως κανείς φροντίζει ο οικογενειακός γιατρός να βρίσκεται, όσο το δυνατόν, κοντά του, έτσι πρέπει να φροντίσει και ο πνευματικός να βρίσκεται κοντά του. Ένας γιατρός, όταν είναι κοντά στον άρρωστο, μπορεί να τον βοηθήσει καλύτερα από καθηγητές πανεπιστημίου – έστω και αν δεν έχει τόση πείρα -, γιατί μπορεί να τον παρακολουθήσει συστηματικά και, αν χρειαστεί, θα τον στείλει στον ειδικό γιατρό. Μου έκανε εντύπωση το εξής, όταν ήμουν στο Σανατόριο[1] : Πολλοί πλούσιοι που είχαν φυματίωση έμεναν στο σπίτι τους και πήγαιναν εκεί καθηγητές πανεπιστημίου, για να τους κάνουν θεραπεία. Αποδείχθηκε όμως ότι η θεραπεία δεν είχε κανένα αποτέλεσμα, γιατί δεν μπορούσαν να τους παρακολουθούν συστηματικά. Γι' αυτό αναγκάστηκαν να δημιουργήσουν στο Σανατόριο ξεχωριστά τμήματα, για να νοσηλεύονται εκεί, ώστε να παρακολουθούνται συστηματικά.

Θέλω να πω ότι, όπως ο γιατρός από κοντά παρακολουθεί τον άρρωστο, όταν του δίνει κάποια θεραπεία, βλέπει αν τα φάρμακα που του έδωσε τον βοηθούν ή έχουν παρενέργειες κ.λπ., και ανάλογα αυξάνει ή ελαττώνει την δόση και, αν χρειαστεί, μπορεί ακόμη και να αλλάξει την θεραπεία, έτσι και ο πνευματικός πρέπει από κοντά να παρακολουθήσει την ψυχή, γιατί κατά καιρούς παρουσιάζει διάφορες αλλαγές και αντιδράσεις, τις οποίες από μακριά δεν μπορεί να παρακολουθήσει, για να τον βοηθήσει αποτελεσματικά. Μια φορά είχα πει σε μια ψυχή που είχε έναν πειρασμό: «Θα κάνεις αυτό και θα δεις ότι θα το ξεπεράσεις». Πράγματι μ' άκουσε και το ξεπέρασε. Μετά από λίγο καιρό είχε έναν τελείως αντίθετο πειρασμό, τον αντιμετώπισε με τον ίδιο τρόπο και ταλαιπωρήθηκε! Μπορούσε η ευλογημένη να στείλει έναν άνθρωπο ή να γράψει ένα γράμμα, για να με ρωτήσει τι έπρεπε να κάνει, αφού αντιμετώπιζε άλλη δυσκολία. Θα της έδινα άλλο φάρμακο, δηλαδή άλλη συμβουλή. Δυσκολεύτηκε να με ρωτήσει, επειδή ήμουν μακριά. Γι' αυτό εγώ από μακριά δεν συνηθίζω να δίνω συμβουλές, αν δεν γνωρίζω καλά τον άνθρωπο και δεν έχω στενή επικοινωνία μαζί του.

Ο πνευματικός στην οικογένεια

- Γέροντα, ποια βιβλία μπορούν να βοηθήσουν τους συζύγους;

- Εκείνο που βοηθάει το ανδρόγυνο είναι να μη δικαιολογή ο καθένας τον εαυτό του. Αν δικαιολογούν τον εαυτό τους, όσα πνευματικά βιβλία κι αν διαβάσουν, δεν ωφελούνται. Αν έχουν καλή διάθεση, έχουν πνευματικό και του κάνουν υπακοή, δεν θα έχουν προβλήματα. Χωρίς πνευματικό διαιτητή δεν γίνεται.

Το καλύτερο είναι να έχουν τα ανδρόγυνα τον ίδιο πνευματικό. Όχι άλλον πνευματικό ο άνδρας και άλλον η γυναίκα. Δύο ξύλα, αν τα πελεκήσουν δύο μαραγκοί, όπως νομίζει ο καθένας, δεν θα μπορέσουν ποτέ να εφαρμόσουν. Ενώ, όταν έχουν τον ίδιο πνευματικό, ο πνευματικός πελεκάει τα εξογκώματα – τα ελαττώματα – του ενός, πελεκάει και τα εξογκώματα του άλλου, και έτσι εξομαλύνονται οι δυσκολίες. Αλλά σήμερα, ακόμη και ανδρόγυνα που ζουν πνευματικά, έχουν διαφορετικό πνευματικό. Σπάνια έχουν και οι δυο τον ίδιο πνευματικό, γι' αυτό και δεν βοηθιούνται. Έχω υπ' όψιν μου ανδρόγυνα που ταίριαζαν, αλλά δεν είχαν τον ίδιο πνευματικό, για να τους βοηθήσει, και χώρισαν. Και άλλο που, ενώ δεν ταίριαζαν, επειδή είχαν τον ίδιο πνευματικό, έζησαν αρμονικά.

Βέβαια, όταν έχει όλη η οικογένεια τον ίδιο πνευματικό, αυτό είναι ακόμη καλύτερο. Ο πνευματικός θα τους ακούσει όλους και θα χειρισθεί ανάλογα το θέμα. Άλλοτε θα ζορίσει τον πατέρα ή την μητέρα, άλλοτε θα καλέσει τα παιδιά, αν δεν μπορεί να βγάλει συμπέρασμα από αυτά που του λένε οι γονείς. Ή, αν το ανδρόγυνο έχει προβλήματα και φταίη λ.χ. η γυναίκα, μπορεί να καλέσει τον άνδρα, για να τον συμβουλέψει πως πρέπει να φερθεί, ή να ζητήσει από κάποιον συγγενή τους ή γνωστό τους να βοηθήσει διακριτικά.

- Γέροντα, όταν κανείς αναγκασθεί για κάποιον λόγο να αλλάξει πνευματικό, χρειάζεται να εξομολογηθεί πάλι αμαρτίες που έχει εξομολογηθεί;

- Καλά είναι να ενημερώσει τον καινούργιο πνευματικό, όπως ο ασθενής, όταν αλλάξει γιατρό, λέει πάλι το ιστορικό του, για να μπορέσει ο γιατρός να τον βοηθήσει καλύτερα.

- Γέροντα, όταν κάποιος θέλη να αλλάξει πνευματικό και μας ρωτάει αν είναι σωστό, τι πρέπει να πούμε;

- Να πάρη ευλογία από τον πνευματικό του. Δεν είναι καλό να αλλάξει κανείς εύκολα πνευματικό. Μια οικοδομή δεν θα γίνη ποτέ σωστή, αν αλλάζουν συνέχεια οι μηχανικοί και οι οικοδόμοι.

Παλιά πήγαιναν οι άνθρωποι σε Γέροντες, για να ζητήσουν συμβουλή για ένα θέμα που τους απασχολούσε και να βοηθηθούν. Σήμερα πολλοί δεν πάνε για συμβουλή, αλλά για να δικαιολογήσουν τον εαυτό τους ή για να πουν ότι συμβουλευτήκαν και τον τάδε Γέροντα. «Πήγα στον τάδε και στον τάδε, ρώτησα και τον πατέρα Παΐσιο γι' αυτό το θέμα», λέει ο άλλος, και εγώ μπορεί να τον μάλωσα ή να ήρθε μέχρι την πόρτα και να μη χτύπησε! Έτσι καταλήγουν να γυρίζουν από τον έναν πατέρα στον άλλον, χωρίς να έχουν κάποιον μόνιμο πνευματικό, με αποτέλεσμα να μπερδεύονται.

Άλλοι πάλι κάνουν ένα σφάλμα και δεν πάνε να το πουν στον πνευματικό τους, αλλά πάνε και το λένε σε άλλον πνευματικό, για να μη χάσουν την αξιοπρέπειά τους. Μετά από λίγο καιρό κάνουν το ίδιο σφάλμα και το λένε σε άλλον, ύστερα σε άλλον, και τελικά παρουσιάζονται στον έναν πνευματικό ότι το έκαναν μια φορά, στον άλλο μια φορά, και έτσι συνεχίζουν να σφάλουν και μένουν αδιόρθωτοι.

Είναι και μερικοί, έχω παρατηρήσει, οι οποίοι αποφεύγουν να πουν κάτι στον πνευματικό τους, αν και ξέρουν ότι θα τους βοηθήσει και δεν πρόκειται να το διαδώσει, και το λένε σε κάποιον γνωστό τους, που δεν μπορεί να τους βοηθήσει και που σίγουρα θα το πη και σε άλλους. Θυμάμαι, όταν ήμουν αρχάριος μοναχός στο Κοινόβιο<!--[if !supportFootnotes]-->[2]<!--[endif]-->, είχε έρθει κάποιος να κοινοβιάσει. Κάθησε ένα διάστημα και μετά είχε λογισμούς να φύγει. Στον ηγούμενο δεν πήγε να πη τους λογισμούς του ούτε σε κανέναν άλλον πνευματικό πατέρα, αλλά τα είπε σε έναν εργάτη από την Ιερισσό, που εργαζόταν στο μοναστήρι. Ήμουν και εγώ εκεί κοντά, όταν του τα έλεγε· καθάριζα κρεμμύδια έξω από την κουζίνα. Άρχισε λοιπόν από δύο μέτρα πιο πέρα να του κάνει εξομολόγηση δυνατά. «Μετάνιωσα που έγινα μοναχός». «Όταν ήρθες, δεν δοκίμασες;», τον ρωτάει ο εργάτης. «Δοκίμασα δύο χρόνια». «Καλά, γιατί δεν έφυγες νωρίτερα;». «Να, δεν έφυγα». «Με το ζόρι σε έκαναν καλόγερο;». «Όχι, ήθελα και εγώ». «Καλά, του λέει, τα είπες αυτά

στον ηγούμενο;». «Όχι», του απαντά. «Σ' εμένα που τα λες, τι θα ωφεληθείς;», του λέει. Του είχε πει ολόκληρο το ιστορικό του. Βλέπετε; Στον ηγούμενο που έπρεπε να τα πη, για να βοηθηθεί, δεν τα είπε και πήγε να εξομολογηθεί στον εργάτη. Και εκείνος θα τα έλεγε το Σαββατοκύριακο στο καφενείο στην Ιερισσό, για να γελάσουν, και θα γέμιζε το χωριό. Και να πης πως ήταν λειψός; Ξέρετε πόσα λεξικά είχε; Τα αρχαία ελληνικά τα ήξερε απταίστως.

- Γέροντα, μπορεί ένας λαϊκός να ρωτήσει για ένα πρόβλημά του ή για έναν πειρασμό του κάποιον πνευματικό αδελφό του, αν ο πνευματικός του απουσιάζει;

- Δεν μπορεί να τηλεφωνήσει στον πνευματικό του; Ο αδελφός άλλοτε μπορεί να βοηθήσει και άλλοτε δεν μπορεί να βοηθήσει ή, παρά την καλή του διάθεση, μπορεί ακόμη και να τον βλάψει. Σε μια ανάγκη με ένα τηλεφώνημα στον πνευματικό βολούνται τα πράγματα. Και αν δεν μπορεί να επικοινωνήσει με τον πνευματικό του και είναι κάτι σοβαρό και επείγον, ας ρωτήσει έναν άλλον πνευματικό. Καλά είναι να τον έχει ρωτήσει εκ των προτέρων ποιον πνευματικό μπορεί να συμβουλευθεί σε τέτοια περίπτωση, ώστε να πάει σε κάποιον που έχει το ίδιο πνεύμα, Γιατί κάθε μοναχός έχει δικό του σχέδιο. Μπορεί να είναι καλό και το ένα σχέδιο και το άλλο, αλλά είναι διαφορετικά.

ΝΑ ΔΕΝΟΥΜΕ ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΜΑΣ

- Γέροντα, όταν στον αγώνα μου έχω πτώσεις, πανικοβάλλομαι.

- Μη φοβάσαι. Αγώνας είναι και θα έχουμε και τραύματα. Με την εξομολόγηση αυτά θεραπεύονται. Βλέπεις, οι στρατιώτες στον πόλεμο, όταν τραυματίζονται επάνω στην μάχη, τρέχουν αμέσως στον γιατρό, δένουν το τραύμα τους και συνεχίζουν να πολεμούν φιλότιμα. Εν τω μεταξύ αποκτούν και πείρα από τον τραυματισμό και προφυλάγονται καλύτερα, ώστε να μην ξανατραυματισθούν. Έτσι και εμείς, όταν τραυματιζώμαστε πάνω στον αγώνα μας, δεν πρέπει να δειλιάζουμε, αλλά να τρέχουμε στον γιατρό – στον πνευματικό -, να του δείχνουμε το τραύμα μας, να θεραπευώμαστε πνευματικά, και πάλι να συνεχίζουμε «τον καλόν αγώνα» <!--[if !supportFootnotes]-->[3]<!--[endif]-->. Κακό είναι, όταν δεν ψάχνουμε να βρούμε τους φοβερούς εχθρούς της ψυχής, τα πάθη, και δεν αγωνιζώμαστε, για να τους εξοντώσουμε.

- Γέροντα, μερικοί από φιλότιμο δεν πάνε να εξομολογηθούν. «Αφού μπορεί να ξανακάνω το ίδιο σφάλμα, λένε, για ποιο λόγο να πάω να το εξομολογηθώ; για να κοροϊδεύω τον παπά;».

- Αυτό δεν είναι σωστό! Είναι σαν να λήη ένας στρατιώτης, όταν τραυματίζεται: «Αφού ο πόλεμος δεν τέλειωσε και μπορεί πάλι να τραυματισθώ, γιατί να δέσω το τραύμα μου;». Αλλά, αν δεν το δέση, θα πάθη αιμορραγία και θα πεθάνη. Μπορεί από φιλότιμο να μην πηγαίνουν να εξομολογηθούν, τελικά όμως αχρηστεύονται. Ο διάβολος, βλέπεις, εκμεταλλεύεται και τα χαρίσματα. Αν δεν καθαρίζουμε με την εξομολόγηση την ψυχή μας, όταν πέφτουμε και λερωνώμαστε, με τον λογισμό ότι πάλι θα πέσουμε και θα λερωθούμε, προσθέτουμε λάσπες πάνω στις παλιές λάσπες και είναι δύσκολο μετά να καθαρίσουν.

ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ

- Γέροντα, ο Όσιος Μάρκος ο Ασκητής λέει: «Ο γνωστικός εξομολογείται στον Θεό όχι με την απαρίθμηση των παραπτωμάτων του, αλλά με την υπομονή των επερχομένων θλίψεων»<!--[if !supportFootnotes]-->[4]<!--[endif]-->. Τι εννοεί;

- Και το ένα πρέπει να γίνεται και το άλλο. Εξομολογείται ο πιστός στον πνευματικό, εξομολογείται και πριν από την προσευχή ταπεινά στον Θεό, απογυμνώνοντας τον εαυτό του: «Θεέ μου, έσφαλα, είμαι τέτοιος, τέτοιος». Συγχρόνως όμως δέχεται και τις θλίψεις που του συμβαίνουν σαν φάρμακο. Ο Άγιος δεν λέει να μην κάνης την πρώτη και την δεύτερη εξομολόγηση, αλλά μόνο να υπομένης τις θλίψεις. Τι θα πη «εξομολογούμαι;». Δεν θα πη «ομολογώ έξω αυτό που έχω μέσα μου»; Αν έχης μέσα στο καλά, «εξομολογείσαι τω Κυρίω»<!--[if !supportFootnotes]-->[5]<!--[endif]-->, δηλαδή δοξολογείς τον Θεό. Αν έχης κακά, εξομολογείσαι τις αμαρτίες σου.

- Γέροντα, την πρώτη φορά που θα πάη κανείς για εξομολόγηση, θα μιλήση στον πνευματικό για όλη την προηγούμενη ζωή του;

- Την πρώτη φορά θα κάνη μια γενική εξομολόγηση. Όπως ο ασθενής, όταν μπη στο νοσοκομείο, δίνει το ιστορικό του, π.χ. λέει: «είχα μια πάθηση στους πνεύμονες, αλλά τώρα έχει περάσει, έχω κάνει μια εγχείρηση με ολική ή τοπική

νάρκωση κ.λπ.», έτσι και στην πρώτη εξομολόγηση, ας προσπαθήσει κανείς να πη στον πνευματικό λεπτομέρειες από την ζωή του, και εκείνος θα βρη την πληγή, για να την θεραπεύσει. Πολλές φορές ένα χτύπημα, που δεν του δίνεις σημασία, έχει ύστερα συνέπειες. Βέβαια, την πρώτη φορά που θα πάη στον πνευματικό, θα έχη να πη, ας υποθέσουμε, εκατό αμαρτίες. Την δεύτερη θα έχη να πη εκατόν δέκα, γιατί θα τον πολεμήση περισσότερο ο διάβολος, επειδή εξομολογήθηκε και του χάλασε τη δουλειά. Την Τρίτη φορά μπορεί να πη εκατόν πενήντα, αλλά ύστερα θα ελαττώνεται συνέχεια ο αριθμός, μέχρι που θα πηγαίνη για εξομολόγηση και θα έχη να πη ελάχιστες αμαρτίες.

Η ΣΩΣΤΗ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ

- Γιατί μερικές φορές, ενώ η συνείδηση μας ελέγχει, δεν κάνουμε τον ανάλογο αγώνα, για να διορθωθούμε;

- Αυτό μπορεί να συμβή και από ένα τσάκισμα ψυχικό. Όταν είναι κανείς πανικοβλημένος από κάποιον πειρασμό, θέλει να αγωνισθή, αλλά δεν έχει διάθεση, δεν έχει ψυχική δύναμη. Τότε πρέπει να τακτοποιηθή εσωτερικά με την εξομολόγηση. Με την εξομολόγηση παρηγοριέται, τονώνεται και ξαναβρίσκει με την Χάρη του Θεού το κουράγιο για αγώνα. Αν δεν τακτοποιηθή, μπορεί να του έρθη και άλλος πειρασμός, οπότε, θλιμμένος όπως είναι, τσακίζεται περισσότερο, τον πνίγουν οι λογισμοί, απελπίζεται και μετά δεν μπορεί να αγωνισθή καθόλου.

- Και αν αυτό συμβαίνη συχνά;

- Αν συμβαίνη συχνά, πρέπει ο άνθρωπος να τακτοποιήται συχνά, να ανοίγη την καρδιά του στον πνευματικό, για να παίρνη κουράγιο. Και όταν τακτοποιηθή, πρέπει να βάλη την μηχανή να τρέξη, να αγωνισθή φιλότιμα και εντατικά, για να πάρη καταπόδι τον έξω από 'δώ.

- Γέροντα, όταν δεν αισθάνονται την ανάγκη για εξομολόγηση, τι φταίει;

- Μήπως δεν παρακολουθείς τον εαυτό σου; Η εξομολόγηση είναι μυστήριο. Να πηγαίνης και απλά να λες τις αμαρτίες σου. Γιατί, τι νομίζεις; Πείσμα δεν έχεις; Εγωισμό δεν έχεις; Δεν πληγώνεις την αδελφή; Δεν κατακρίνεις; Μήπως εγώ τι

πηγαίνω και λέω; «Θύμωσα, κατέκρινα...» και μου διαβάζει ο πνευματικός την συγχωρητική ευχή. Αλλά και οι μικρές αμαρτίες έχουν και αυτές βάρος. Όταν πήγαιναν στον Παπα-Τύχωνα<!--[if !supportFootnotes]-->[6]<!--[endif]--> να εξομολογηθώ, δεν είχα τίποτα σοβαρό να πω και μου έλεγε: «Αμμούδα, παιδάκι μου, αμμούδα!» Οι μικρές αμαρτίες μαζεύονται και κάνουν ένα σωρό αμμούδα, που είναι όμως βαρύτερη από μια μεγάλη πέτρα. Ο άλλος που έχει κάνει ένα αμάρτημα μεγάλο, το σκέφτεται συνέχεια, μετανοεί και ταπεινώνεται. Εσύ έχεις πολλά μικρά. Εάν όμως εξετάσης τις συνθήκες με τις οποίες εσύ μεγάλωσες και τις συνθήκες με τις οποίες μεγάλωσε ο άλλος, θα δης ότι είσαι χειρότερη από εκείνον. Να προσπαθής επίσης να είσαι συγκεκριμένη στην εξομολόγησή σου. Δεν φθάνει να πη κανείς λ.χ. «ζηλεύω, θυμώνω κ.λπ.», αλλά πρέπει να πη τις συγκεκριμένες πτώσεις του, για να βοηθηθή. Και, όταν πρόκειται για κάτι βαρύ, όπως η πονηριά, πρέπει να πη και πως σκέφθηκε και πως ενήργησε· αλλιώς κοροϊδεύει τον Χριστό. Αν ο άνθρωπος δεν ομολογή την αλήθεια στον πνευματικό, δεν του αποκαλύπτει το σφάλμα του, για να μπορέσει να τον βοηθήσει, παθαίνει ζημιά, όπως και ο άρρωστος κάνει μεγάλο κακό στην υγεία του, όταν κρύβει την πάθησή του από τον γιατρό. Ενώ, όταν εκθέτη τον εαυτό του όπως ακριβώς είναι, τότε ο πνευματικός μπορεί να τον γνωρίσει καλύτερα και να τον βοηθήσει πιο θετικά.

Ύστερα, όταν κανείς αδικήσει ή πληγώση με την συμπεριφορά του έναν άνθρωπο, πρέπει πρώτα να πάη να του ζητήσει ταπεινά συγχώρηση, να συμφιλιωθεί μαζί του, και έπειτα να εξομολογηθή την πτώση του στον πνευματικό, για να λάβει την άφεση. Έτσι έρχεται η Χάρις του Θεού. Αν πη το σφάλμα του στον πνευματικό, χωρίς προηγουμένως να ζητήσει συγχώρηση από τον άνθρωπο που πλήγωσε, δεν είναι δυνατόν να ειρηνεύσει η ψυχή του, γιατί δεν ταπεινώνεται. Εκτός αν ο άνθρωπος που πλήγωσε έχει πεθάνει ή δεν μπορεί να τον βρη, γιατί άλλαξε κατοικία και δεν έχει την διεύθυνσή του, για να του ζητήσει, έστω και γραπτώς, συγγνώμην, αλλά έχει διάθεση να το κάνει, τότε ο Θεός τον συγχωρεί, γιατί βλέπει την διάθεσή του.

- Αν, Γέροντα, ζητήσουμε συχώρηση και δεν μας συγχωρήσει;

- Τότε να κάνουμε προσευχή να μαλακώσει ο Θεός την καρδιά του. Υπάρχει όμως περίπτωση να μη βοηθήσει ο Θεός να μαλακώσει η καρδιά του, γιατί, αν μας συγχωρήσει, μπορεί να ξαναπέσουμε στο ίδιο σφάλμα.

- Γέροντα, όταν κανείς κάνει ένα σοβαρό σφάλμα, υπάρχει περίπτωση να μην μπορέσει να το εξομολογηθεί αμέσως;

- Γιατί να το αφήσει; Για να ξινίσει; Όσο κρατάς ένα χαλασμένο πράγμα, τόσο χαλάει. Γιατί να αφήσει να περάσουν ένας-δύο μήνες, για να πάει στον πνευματικό να το εξομολογηθεί; Να πάει το συντομότερο. Αν έχει μια πληγή ανοιχτή, θα αφήσει να περάσει ένας μήνας, για να την θεραπεύσει; Ούτε να περιμένει να πάει, όταν θα έχει πολύ χρόνο ο πνευματικός, για να έχει πιο πολλή άνεση. Αυτό το ένα σφάλμα, τακτικά να το λείπει αμέσως και μετά, όταν ο πνευματικός θα έχει χρόνο, να πηγαίνει για πιο πολύ, για μια συζήτηση κ.λπ.

Δεν χρειάζεται ώρα πολλή, για να δώσω εικόνα του εαυτού μου. Όταν η συνείδηση δουλεύει σωστά, δίνει ο άνθρωπος με δυο λόγια εικόνα της καταστάσεώς του. Όταν όμως υπάρχει μέσα του σύγχυση, μπορεί να λείπει πολλά και να μη δίνει εικόνα. Να, βλέπω, μερικοί μου γράφουν ολόκληρα τετράδια, είκοσι-τριάντα σελίδες αναφοράς με μικρά γράμματα, και μερικές σελίδες υστερόγραφο... Όλα αυτά που γράφουν, μπορούσαν να τα βάλουν σε μια σελίδα.

ΤΑ ΕΛΑΦΡΥΝΤΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ ΜΑΣ

- Όταν, Γέροντα, κατά την εξομολόγησή μιας αμαρτίας δεν νιώθει κανείς τον πόνο που ένιωθε, όταν έκανε την αμαρτία, σημαίνει ότι δεν υπάρχει πραγματική μετάνοια;

- Αν έχει περάσει καιρός από τότε που έκανε αυτήν την αμαρτία, επουλώνεται η πληγή, γι' αυτό δεν νιώθει τον ίδιο πόνο. Αυτό που πρέπει να προσέξει, είναι να μη δικαιολογήσει τον εαυτό του κατά την εξομολόγηση. Εγώ, όταν πάω να εξομολογηθώ και πω λ.χ. «θύμωσα» - άσχετα αν χρειαζόταν να δώσω και σκαμπίλι -, δεν αναφέρω το θέμα, για να μη μου δώσει ελαφρυντικό ο πνευματικός. Όποιος εξομολογείται και δικαιολογεί τον εαυτό του, δεν έχει ανάπαυση εσωτερική, όσο ασυνείδητος και αν είναι. Τα ελαφρυντικά που χρησιμοποιεί στην εξομολόγησή του γίνονται επιβαρυντικά για την συνείδησή του. Ενώ, όποιος υπερβάλλει τα σφάλματά του, γιατί έχει λεπτή συνείδηση, και δέχεται και μεγάλο κανόνα από τον πνευματικό, αυτός νιώθει ανέκφραστη αγαλλίαση. Υπάρχουν άνθρωποι που, αν κλέψουν λ.χ. μια ρώγα, νιώθουν σαν να πήραν πολλά καλάθια σταφύλια και σκέφτονται συνέχεια το σφάλμα τους. Δεν κοιμούνται όλη την νύχτα, μέχρι να το εξομολογηθούν. Και άλλοι, ενώ

έχουν κλέψει ολόκληρα καλάθια σταφύλια, δικαιολογούν τον εαυτό τους και λένε πως πήραν ένα τσαμπί. Αυτοί όμως που όχι μόνο δεν δικαιολογούν τον εαυτό τους, αλλά μεγαλοποιούν το παραμικρό σφάλμα τους και στενοχωριούνται και υποφέρουν πολύ για μια μικρή τους αταξία, ξέρετε τι θεία παρηγοριά νιώθουν; Εδώ βλέπεις την θεία δικαιοσύνη, πως ο Καλός Θεός ανταμείβει.

Έχω παρατηρήσει ότι όσοι εκθέτουν τα σφάλματά τους ταπεινά στον πνευματικό και εξευτελίζονται, λάμπουν, γιατί δέχονται την Χάρη του Θεού. Ένας απόστρατος με πόση συντριβή μου διηγήθηκε ό,τι είχε κάνει από οκτώ χρονών παιδάκι. Ένα τόπι είχε πάρει από ένα παιδάκι για μια μόνο νύχτα – την άλλη μέρα του το έδωσε – και έκλαιγε, γιατί το στενοχώρησε. Όταν αποστρατεύθηκε, έψαξε και βρήκε όσους είχε λυπήσει, όταν υπηρετούσε – άσχετα αν εκτελούσε καθήκον της υπηρεσίας του-, και τους ζήτησε συγγνώμη! Μου έκανε εντύπωση! Όλα τα έπαιρνε επάνω του. Μένει τώρα σε ένα χωριό και τα χρήματά του τα δίνει ελεημοσύνη. Υπηρετεί και την ηλικιωμένη μάνα του, ενενήντα πέντε χρόνων, κατάκοιτη με ημιπληγία και, επειδή βλέπει το σώμα της, όταν την φροντίζει, τον πειράζει ο λογισμός. «Αν ο Χαμ που είδε την γύμνωση του πατέρα του τιμωρήθηκα λέει, τότε εγώ...». Συνέχεια έκλαιγε. Το πρόσωπο του ήταν αλλοιωμένο. Πόσο διδάχθηκα από την συντριβή του!

- Μπορεί, Γέροντα, να μεγαλοποιή κανείς τα σφάλματά του, για να δείξει ότι κάνει λεπτή εργασία'

- Εκείνο είναι άλλο· τότε υπερηφανεύεται από την ταπείνωση.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ

- Γέροντα, μετά την εξομολόγηση δικαιολογείται να νιώθης βάρος;

- Γιατί να νιώθης βάρος; Με μια σωστή εξομολόγηση σβήνουν όλα τα παλιά. Ανοίγονται νέα δεφτέρια. Έρχεται η Χάρις του Θεού και αλλάζει τελείως ο άνθρωπος. Χάνονται η ταραχή, η αγριάδα, το άγχος και έρχονται η γαλήνη, η ηρεμία. Τόσο αισθητό είναι αυτό ακόμη και εξωτερικά, που λέω σε μερικούς να φωτογραφηθούν πριν από την εξομολόγηση και μετά την εξομολόγηση, για να διαπιστώσουν και οι ίδιοι την καλή αλλοίωση, γιατί στο πρόσωπο ζωγραφίζεται η

εσωτερική πνευματική κατάσταση. Τα μυστήρια της Εκκλησίας κάνουν θαύματα. Όσο πλησιάζει κανείς στον Θεάνθρωπο Ιησού Χριστό, θεώνεται, και επόμενο είναι να ακτινοβολή και να προδίδεται από την θεία Χάρη.

- Δηλαδή, Γέροντα, μετά από μια ειλικρινή εξομολόγηση νιώθεις αμέσως χαρά;

- Όχι πάντοτε. Μπορεί και να μη χαρής αμέσως, αλλά σιγά-σιγά γεννιέται μέσα σου η χαρά. Μετά την εξομολόγηση χρειάζεται η φιλότιμη αναγνώριση. Να νιώθεις όπως αυτός που του χαρίζεται ένα χρέος που έχει, και από φιλότιμο αισθάνεται ευγνωμοσύνη και υποχρέωση προς τον ευεργέτη του. Να ευχαριστήεις τον Θεό, αλλά συγχρόνως να ζης και το ψαλμικό: *«την ανομίαν μου εγώ γινώσκω και η αμαρτία μου ενώπιόν μου εστι διαπαντός»* <!--[if !supportFootnotes]-->[8]<!--[endif]-->, για να μην ξεθαρρεύεις και επαναλαμβάνεις τα ίδια σφάλματα.

- Γέροντα, διάβασα κάπου ότι οι δαίμονες θα μας βασανίσουν στην άλλη ζωή ακόμη και για έναν κακό λογισμό που δεν εξομολογηθήκαμε.

- Κοίταξε, όταν ο άνθρωπος μετανοήση και πη στον πνευματικό ό,τι θυμόταν, χωρίς να έχει την πρόθεση να κρύψη κάτι, τελείωσε· τα ταγκαλάκια δεν έχουν καμμία εξουσία επάνω του. Όταν όμως δεν εξομολογηθή εν γνώσει του μερικές αμαρτίες του, θα βασανίζεται στην άλλη ζωή γι' αυτές.

- Γέροντα, όταν κάποιος εξομολογήθηκε νεανικά του σφάλματα, αλλά πάλι τα σκέφτεται και ταλαιπωρήται, είναι σωστή αντιμετώπιση;

- Αν έχει πολλή συντριβή για τα νεανικά του σφάλματα και τα εξομολογήθηκε, δεν υπάρχει λόγος να ταλαιπωρήται, αφού ο Θεός του τα συγχώρησε από την στιγμή που τα εξομολογήθηκε. Στο εξής δεν πρέπει να σκαλίζει τα παλιά, ιδίως σαρκικά αμαρτήματα, γιατί μπορεί να πάθη ζημιά. Στον πόλεμο π.χ. πέφτει μια χειροβομβίδα δίπλα σε έναν στρατιώτη, αλλά τον φυλάει ο Θεός και δεν σκάζει. Όταν τελειώσει ο πόλεμος, βρίσκει ο στρατιώτης την χειροβομβίδα που δεν έσκασε και αρχίζει να την περιεργάζεται, και τελικά ανατινάζεται στον αέρα σε καιρό ειρήνης.

Η ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΣΤΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ

- Γέροντα, αν στενοχωρηθή κάποιος πολύ, γιατί τον μάλωσε για κάποιο σφάλμα του ο πνευματικός, και πέση σε λύπη, αυτό έχει μέσα εγωισμό;

- Εμ βέβαια, έχει μέσα εγωισμό. Αν στενοχωρηθή κατά Θεόν, θα έχη παρηγοριά, θα έχη και πρόοδο, γιατί θα προσπαθήση να μην το ξανακάνη. Πρέπει να λήη τις δυσκολίες, τους λογισμούς του, τις πτώσεις του στον πνευματικό και να δέχεται με χαρά και την ήπια και την αυστηρή συμπεριφορά του, γιατί όλα από αγάπη και ενδιαφέρον γίνονται για την πρόοδο της ψυχής του.

- Και αν, Γέροντα, δεν δέχωμαι το μάλωμα ή την παρατήρηση;

- Αν δεν δέχεσαι, θα μείνης αδιόρθωτη. Όσοι δεν δέχονται παρατηρήσεις ούτε από τους ανθρώπους που τους αγαπούν, τελικά παραμένουν στραβόξυλα και αχρηστεύονται μόνοι τους πνευματικά. Όπως οι σανίδες που δεν δέχονται το πλάνισμα του μαραγκού, για να γίνουν έπιπλα, καταλήγουν στα μπετά ή στις σκαλωσιές και πατιούνται και λασπώνονται, μέχρι που καταλήγουν στην φωτιά, έτσι και αυτοί στο τέλος καταστρέφονται.

- Γέροντα, όταν κάποιος διαφωνή σε ένα θέμα με τον πνευματικό του, τι πρέπει να κάνη;

- Να πη απλά και ταπεινά τον λογισμό του. Βέβαια χρειάζεται πολλή προσοχή στην εκλογή του πνευματικού, ώστε να μπορή κανείς να τον εμπιστεύεται και να αναπαύεται με την καθοδήγησή του.

- Συμφέρει, Γέροντα, όταν κανείς βλέπη κάτι διαφορετικά από τον πνευματικό, να επιμένη στην γνώμη του;

- Όχι, γιατί δεν ξέρει τι κρύβεται πίσω από αυτό που ο ίδιος δεν θεωρεί σωστό. Για να καταλάβη π.χ. κάποιος τι κρύβεται πίσω από μια ενέργεια του πνευματικού του, ίσως ο πνευματικός να πρέπη να του πη την εξομολόγηση ενός άλλου. Επιτρέπεται να πη την εξομολόγηση του άλλου; Ασφαλώς όχι. Ας πούμε ότι έχει συνεννοηθή με τον πνευματικό να τον δη την τάδε ώρα, αλλά την ώρα εκείνη πηγαίνει και κάποιος άλλος που είχε λογισμούς να αυτοκτονή και ο πνευματικός

παίρνει πρώτα εκείνον. Οπότε σκέφτεται: «Πήρε πρώτα αυτόν, εμένα με περιφρονεί». Πώς να του πη όμως ο πνευματικός ότι αυτός είχε φθάσει στο σημείο να κάνει απόπειρα αυτοκτονίας; Αν του εξηγήση. Καταστρέφει, χαντακώνει τον άλλον. Ενώ, αν σκανδαλισθή αυτός ή αν κατεβάση τα μούτρα, δεν θα γίνη και μεγάλο κακό. Μια φορά έτσι σκανδαλίσθηκαν μερικοί που ήρθαν εκεί στο Καλύβι. Ήταν κάποιος που τον κατάφεραν με πολλή δυσκολία οι δικοί του να έρθη να συζητήσουμε και τον δέχθηκα με πολλή χαρά. Τον ασπάσθηκα, του έδωσα κομποσχοίνι, εικονάκια. Οι άλλοι παρεξηγήθηκαν. «Εμάς ο Γέροντας, είπαν, ούτε μας έδωσε σημασία». Αυτός ο καημένος ήταν άσωτος· εγώ ήξερα λεπτομέρειες από την ζωή του. Έφυγε μετά άλλος άνθρωπος. Χίλιες φορές να σκανδαλισθούν οι άλλοι. Δεν μπορείς, για να αναπαύσης τον έναν με μια εξήγηση, να καταστρέψης τον άλλον.

.Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΤΙΜΙΩΝ

- Γέροντα, η ακριβής τήρηση των εντολών βοηθάει να έχουμε την αίσθηση του Θεού;

- Ποιων εντολών; του Μωσαϊκού Νόμου;

- Όχι, του Ευαγγελίου.

- Η τήρηση των εντολών βοηθάει, αλλά η σωστή τήρηση, γιατί μπορεί κανείς να τηρή τις εντολές και λανθασμένα. Στην πνευματική ζωή χρειάζεται η θεία δικαιοσύνη και όχι η ξερή εφαρμογή του νόμου. Βλέπουμε και οι Άγιοι Πατέρες με πόση διάκριση έλεγαν να εφαρμόζονται οι ιεροί κανόνες! Ο Μέγας Βασίλειος, ο πιο αυστηρός Πατέρας της Εκκλησίας, που έχει γράψει τους πιο αυστηρούς κανόνες, αναφέρει τον κανόνα που ισχύει για μια αμαρτία, αλλά μετά ο ίδιος προσθέτει: «Μην εξετάζης χρόνο αλλά τρόπο μετανοίας»<!--[if !supportFootnotes]-->[11]<!--[endif]-->. Δηλαδή, αν δύο άνθρωποι κάνουν την ίδια αμαρτία, ο πνευματικός, ανάλογα με την μετάνοια του καθενός, μπορεί στον έναν να βάλη κανόνα να μην κοινωνήση δύο χρόνια και στον άλλον δύο μήνες. Τόση διαφορά δηλαδή!

- Γέροντα, το επιτίμιο βοηθάει να κοπή ένα πάθος;

- Πρέπει να καταλάβη ότι το επιτίμιο θα τον βοηθήση. Αλλιώς, τι να πη κανείς; Αν προσπαθής να διορθώσης έναν άνθρωπο με το ξύλο, δεν κάνεις τίποτε.

Την ημέρα της Κρίσεως ο Χριστός σ' εσένα, που πήγες να τον διορθώσεις δια της βίας, θα πη: «Διοκλητιανός ήσουν;» και σ' εκείνον θα πη: «Ό,τι έκανες, το έκανες δια της βίας». Δεν θα τον πνίξουμε τον άλλο, για να τον στείλουμε στον Παράδεισο, αλλά θα τον βοηθήσουμε να ζητήσει μόνος του να κάνει κάποια άσκηση. Να φθάση να χαίρεται γιατί ζη, να χαίρεται γιατί πεθαίνει.

Τα επιτίμια είναι στην διάκριση του πνευματικού. Στους εν ψυχρώ αμαρτάνοντας ο πνευματικός πρέπει να είναι ανυποχώρητα αυστηρός. Αυτόν που νικιέται, αλλά μετανοεί, ταπεινώνεται, ζητάει με συστολή συγχώρεση, θα τον βοηθή με διάκριση να πλησιάση πάλι στον Θεό. Έτσι έκαναν και τόσοι Άγιοι. Ο Άγιος Αρσένιος ο Καππαδόκης λ.χ. ως πνευματικός συνήθως δεν έβαζε κανόνα στους ανθρώπους. Προσπαθούσε να τους φέρη σε συναίσθηση, ώστε από φιλότιμο να ζητήσουν μόνοι τους να κάνουν άσκηση ή ελεημοσύνες ή άλλου είδους καλωσύνες. Όταν έβλεπε κανένα παιδάκι δαιμονισμένο ή παράλυτο και καταλάβαινε ότι οι γονείς ήταν αιτία που ταλαιπωρείται το καημένο, θεράπευε πρώτα το παιδί και έδινε κανόνα στους γονείς, για να προσέχουν στην συνέχεια.

Μερικοί λένε: «Α, ο τάδε πνευματικός είναι πολύ πατερικός. Πολύ αυστηρός! Είναι έξυπνος, έχει μνήμη, ξέρει το Πηδάλιο <!--[if !supportFootnotes]-->[12]<!--[endif]--> απ' έξω». Ένας πνευματικός όμως που εφαρμόζει κατά γράμμα τους κανόνες που αναφέρει το Πηδάλιο μπορεί να κάνει κακό στην Εκκλησία. Δεν βοηθάει να πάρη ο πνευματικός το Πηδάλιο και να αρχίση: «Τι αμαρτία έκανες εσύ; Αυτή. Τι γράφει εδώ γι' αυτήν την περίπτωση; Τόσα χρόνια αποχή από την θεία Κοινωνία! Εσύ τι έκανες; Αυτό. Τι γράφει εδώ; Αυτόν τον κανόνα!».

- Πρέπει, Γέροντα, κανείς να λαμβάνη υπ' όψιν του δεκάδες πράγματα.

- Ναι, ιδίως στην σημερινή εποχή δεν είναι να πάη κανείς να εφαρμόση όλον τον νόμο της Εκκλησίας με μια αδιάκριτη αυστηρότητα, αλλά πρέπει να καλλιεργήση το φιλότιμο στους ανθρώπους. Να κάνει πρώτα δουλειά στον εαυτό του, για να μπορή να βοηθή τις ψυχές, αλλιώς θα σπάζη κεφάλια.

Το Πηδάλιο λέγεται πηδάλιο, γιατί οδηγεί προς την σωτηρία τον άνθρωπο πότε με τον έναν τρόπο και πότε με τον άλλον, όπως ο караβοκύρης πάει το πηδάλιο πότε αριστερά και πότε δεξιά, για να βγάλη το καράβι στην ακτή. Αν το πάη ολόισια,

χωρίς να στρίψη όπου χρειάζεται, θα ρίξη το καράβι πάνω στα βράχια, θα το βουλιάξει και θα πνιγούν οι άνθρωποι. Αν ο πνευματικός χρησιμοποιή τους κανόνες σαν... κανόνια, και όχι με διάκριση, ανάλογα με τον άνθρωπο, με την μετάνοια που έχει κ.λπ., αντί να θεραπεύη ψυχές, θα εγκληματή.

Η ΣΥΓΧΩΡΗΤΙΚΗ ΕΥΧΗ

Μερικοί πνευματικοί έχουν ένα τυπικό: Όταν δεν επιτρέπεται ο εξομολογούμενος να κοινωνήσει, δεν του διαβάζουν συγχωρητική ευχή. Υπάρχουν και άλλοι που λένε: «Είναι η γραμμή μας να μη διαβάζουμε πάντοτε συγχωρητική ευχή». Αυτό είναι κάτι σαν προτεσταντικό... Ήρθε ένα παιδί στο Καλύβι που είχε μερικές πτώσεις. Πήγε, εξομολογήθηκε, αλλά δεν του διάβασε συγχωρητική ευχή ο πνευματικός. Το καημένο, το έπιασε απελπισία. «Για να μη μου διαβάση ευχή ο πνευματικός, άρα δεν με συγχωράει ο Θεός», σκέφθηκε και πήγαινε για αυτοκτονία. «Να πας, του λέω, στον πνευματικό να σου διαβάση ευχή. Και αν δεν σου διαβάση αυτός, να πας σε άλλον πνευματικό».

Χωρίς συγχωρητική ευχή θα έχη συνέχεια πτώσεις ο άνθρωπος, γιατί δεν χάνει ο διάβολος τα δικαιώματα. Πώς να παλέψη ο άνθρωπος, αφού ο διάβολος έχει ακόμη δικαιώματα; Δεν είναι ελευθερωμένος· δέχεται δαιμονικές επιδράσεις. Ενώ με την συγχωρητική ευχή κόβονται οι επιδράσεις, γίνεται ανακατάληψη του εδάφους, οπότε ο καημένος βοηθιέται και μπορεί να παλέψη, να αγωνισθή, για να απαλλαγή από τα πάθη.

ΝΑ ΜΗΝ ΑΝΑΠΑΥΟΥΜΕ ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ ΣΤΑ ΠΑΘΗ ΤΟΥ

- Γέροντα, όταν κάποια γυναίκα μας πη: «δεν με κατάλαβε ο πνευματικός», τι πρέπει να της πούμε;

- Πέστε της: «Μήπως εσύ δεν του έδωσες να καταλάβη; Μήπως το σφάλμα είναι δικό σου;». Σ' αυτές τις περιπτώσεις να προβληματίζετε τον άλλον, να μην τον δικαιολογήτε εύκολα. Τα πράγματα είναι πολύ λεπτά. Εδώ, βλέπεις, και τους πνευματικούς ακόμη τους μπερδεύουν.

- Και αν μας πη ότι δεν αναπαύεται στον πνευματικό της;

- Για να μην αναπαύεται, μήπως φταίει και αυτή, μήπως ζητά να την αναπαύη ο πνευματικός στο θέλημά της. Κάποιος, ας υποθέσουμε, αδιαφορεί για την οικογένειά του και έχουν συνέχεια φασαρίες με την γυναίκα του. Θέλει να την χωρίσει και έρχεται και μου κάνει παράπονα, με την απαίτηση να πάρω το μέρος του, για να διαλύσω την οικογένεια του! Αν του πω: «εσύ είσαι ένοχος για όλη την ιστορία», αν δεν συναισθανθή την ενοχή του, θα πη ότι δεν τον ανέπαυσα. Λένε δηλαδή μερικού: «δεν με ανέπαυσε ο πνευματικός», γιατί δεν τους λέει να κάνουν αυτό που θέλουν.

Αν ο πνευματικός δικαιολογή τα πάθη του καθενός, μπορεί να τους αναπαύσει όλους, αλλά δεν βοηθούνται έτσι οι άνθρωποι. Αν είναι να αναπαύουμε τον καθέναν στα πάθη του, τότε ας αναπαύσουμε και τον διάβολο. Έρχεσαι λ.χ. εσύ και μου λες: «Η τάδε αδελφή μου μίλησε άσχημα». «Ε, σου λέω, μη δίνης σημασία σ' αυτήν», και σε αναπαύω. Έρχεται μετά από λίγο αυτή η αδελφή και μου λέει για σένα: «Η τάδε αδελφή έτσι και έτσι έκανε». «Ε, τώρα, της λέω, καλά, δεν την ξέρεις αυτήν; Μην την παίρνεις και στα σοβαρά». Την ανέπαυσα και αυτήν. Έτσι όλους τους αναπαύω, αλλά και όλους τους πεδικλώνω! Ενώ πρέπει να σου πω: «έλα εδώ· για να σου μιλήσει έτσι η αδελφή, κάτι της έκανες», οπότε θα αισθανθής την ενοχή σου και θα διορθωθείς. Γιατί, από την στιγμή που θα αισθανθής την ενοχή σου, όλα θα πάνε καλά. Η πραγματική ανάπαυση έρχεται, όταν τοποθετηθή ο άνθρωπος σωστά.

Σκοπός είναι πως θα αναπαυθούμε στον Παράδεισο, όχι πως θα αναπαυθούμε στην γη. Είναι μερικοί πνευματικοί που αναπαύουν τον λογισμό του άλλου, και μετά εκείνος λέει: «πολύ με ανέπαυσε ο πνευματικός», αλλά μένει αδιόρθωτος. Ενώ πρέπει να βοηθήσουν τον άνθρωπο να βρη τα κουσούρια του, να διορθωθή και στην συνέχεια να τον κατευθύνουν. Τότε μόνον έρχεται η πραγματική ανάπαυση. Το να αναπαύσει τον άλλον στα πάθη του, δεν είναι βοήθεια· αυτό για μένα είναι έγκλημα.

Για να μπορέσει να βοηθήσει ο πνευματικός δύο ανθρώπους που έχουν σχέση, πρέπει να έχη επικοινωνία και με τους δύο. Όταν ακούη λ.χ. λογισμούς δύο ανθρώπων που έχουν διαφορές, πρέπει να γνωρίζη και τις δύο ψυχές, γιατί ο καθένας μπορεί να παρουσιάζη το θέμα, όπως το καταλαβαίνει. Και να δεχθή να λύση τις διαφορές τους, μόνον αν δεχθούν να τις λύση σύμφωνα με το Ευαγγέλιο, γιατί όλες οι άλλες λύσεις είναι ένας συνεχής πονοκέφαλος και χρειάζονται συνέχεια ασπιρίνες. Ύστερα να βάλη τον καθέναν στην θέση του· να μη δικαιώσει κανέναν. Να πη στον

καθέναν τα κουσούρια του, οπότε πελεκιέται το ένα στραβό, πελεκιέται και το άλλο, και έτσι συμφωνούν και συνεννοούνται.

Το μόνο καλό που έχω είναι αυτό: ποτέ δεν δικαιώνω κανέναν, έστω και αν δεν φταίη. Όταν λ.χ. έρχονται οι γυναίκες και μου λένε ότι έχουν προβλήματα στην οικογένεια και φταίει ο άνδρας, κατσαδιάζω τις γυναίκες. Όταν έρχονται οι άνδρες και κάνουν παράπονα για τις γυναίκες, κατσιαίζω τους άνδρες. Δεν αναπαύω τον λογισμό τους, αλλά λέω τα στραβά του καθενός· λέω στον καθέναν αυτό που του χρειάζεται, για να βοηθηθή. Αλλιώς φεύγει αναπαυμένος ο ένας, φεύγει αναπαυμένος ο άλλος, και στο σπίτι πιάνονται μεταξύ τους. «Είχε δίκιο που μου είπε για σένα έτσι!». «Και σ' εμένα ξέρεις τι είπε για σένα;». Θέλω να πω, κανέναν δεν αναπαύω στα πάθη του. Πολλούς μάλιστα τους μαλώνω πολύ – φυσικά για το καλό τους -, αλλά φεύγουν πραγματικά αναπαυμένοι. Μπορεί να φεύγουν πικραμένοι, αλλά μέσα τους καταλαβαίνουν ότι εγώ πικράθηκα πιο πολύ από αυτούς, και αυτό τους πληροφορεί.

- Μερικοί, Γέροντα, νιώθουν σιγουριά, όταν τους μαλώνετε.
- Ναι, γιατί δεν τον μαλώνω τον άλλον ξερά. Θα του πω ότι έχει αυτά τα καλά, για να τα αξιοποιήσει, και αυτά τα κουσούρια, για να τα διορθώσει. Όταν δεν του πης την αλήθεια, τότε, σε μια στιγμή που δεν κολακεύεται, παλαβώνει.

ΑΓΑΠΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΞΟΜΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟ

Ο χαριτωμένος πνευματικός αγαπάει και πονάει την ψυχή, γιατί γνωρίζει την μεγάλη αξία της. Την βοηθάει στην μετάνοια, την ξαλαφρώνει με την εξομολόγηση, την ελευθερώνει από το άγχος και την οδηγεί στον Παράδεισο. Ο πνευματικός ονομάζεται «πατήρ», γι' αυτό πρέπει να προσπαθήσει να είναι αληθινός πατέρας· να νουθετή με θεϊκή αγάπη και στοργή. Να έρχεται στην θέση του κάθε εξομολογουμένου και να ζη τον πόνο του, ώστε ο εξομολογούμενος να βλέπει στο πρόσωπό του ζωγραφισμένο τον δικό του πόνο. Αυτό χρειάζεται ιδιαίτερα στην εποχή μας, που οι άνθρωποι έχουν ανάγκη από λίγο δροσερό νερό, και όχι από δυνατό ξίδι. Οι περισσότεροι, επειδή δέχονται επιδράσεις δαιμονικές, δύσκολα δέχονται μια πνευματική συμβουλή ή μια παρατήρηση. Γι' αυτό και το μάλωμα πρέπει να γίνεται με αγάπη· η υπόδειξη του σφάλματος με λεπτό τρόπο, με γέλιο ή με ένα αστειό.

Η αγάπη πληροφορεί, ενώ τα ψυχικά πάθη προδίδουν τον άνθρωπο. Όταν δεν υπάρχει αγάπη, η παρατήρηση μπορεί να γίνεται με όμορφο τρόπο, αλλά ο άλλος κλωτσάει, γιατί αισθάνεται το ανθρώπινο στοιχείο στην συμπεριφορά μας. Ενώ, όταν το μάλωμα γίνεται με πόνο και αγάπη, ο άλλος μπορεί να στενοχωριέται, αλλά στο

βάθος δεν πληγώνεται, γιατί νιώθει την αγάπη. Γνωρίζω έναν πνευματικό που είναι αρκετά παχύς – φυσικά είναι και η κράση του, αλλά μπορεί και στο φαγητό λίγο να μην προσέχει -, ξέρετε όμως πόσο πονάει για τον άλλον, πόσο ενδιαφέρεται για τους πονεμένους; Αυτός έχει ταπείνωση, γιατί λέει ότι δεν κάνει άσκηση, αλλά παράλληλα έχει πολλή καλωσύνη, και έτσι πολλοί αναπαύονται περισσότερο σ' αυτόν παρά σε έναν ασκητικό πνευματικό.